

**НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ ДЛЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ:
ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ****CONSEQUENCES OF RUSSIAN MILITARY AGGRESSION FOR WATER RESOURCES
OF UKRAINE: ECOLOGICAL AND LEGAL ASPECT**

Єрмак В.П., студентка IV курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Катурга В.В., студент IV курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Чебан Ю.В., студентка IV курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У даній статті досліджується вплив та можливі, зокрема, юридичні наслідки збройної агресії російської федерації на водні ресурси за екологічним законодавством України.

Війна щодня завдає колосальної шкоди навколишньому природному середовищу України, зокрема, під руйнівним ударом опинилися надра, земельні, лісові, у тому числі й водні ресурси. Під час дії воєнного стану державним органам влади, як і громадським організаціям, що займаються проблемами навколишнього природного середовища та захистом від негативного впливу на ресурси України стає досить складно виконувати свої статутні обов'язки, що призводить до глибокої кризи з боку державного управління.

У статті аналізуються статистичні дані щодо злочинів проти водних ресурсів з боку окупантів з початку повномасштабного вторгнення по теперішній час, вивчені роботи вітчизняних вчених, які досліджували юридичні та економічні наслідки повномасштабного вторгнення рф на водні ресурси України, а також наведено перелік воєнних злочинів, що тягнуть за собою кримінальну відповідальність за злочини проти довкілля, що були вчинені збройними силами російської армії, які негативно вплинули на водні ресурси України, зокрема на прикладах створених загроз в акваторії Чорного моря та внутрішніх водах України.

Особливу увагу приділено юридичним наслідкам та механізму притягнення до майбутньої юридичної відповідальності, зокрема, за негативний вплив військових дій на зменшення популяції дельфінів у Чорному морі внаслідок повномасштабної зброї агресії рф за допомогою вже наявних даних як вітчизняних, так і закордонних експертів у галузі екологічної безпеки щодо впливу воєнних дій на фауну, зокрема дельфінів, а також на інші екосистеми Чорного моря.

Також автори даної статті мали на меті, аналізуючи відкриті дані наукового співтовариства щодо негативного впливу від потрапляння нафтопродуктів, радіоактивних, хімічних речовин, а також такі наслідки як зміна морського ландшафту дна Чорного моря внаслідок вибухів боеприпасів, затоплених кораблів та інших засобів окупантів, спрогнозувати юридичні наслідки для країни агресора.

Автори також звертають увагу на проблему нестачі якісної прісної питної води для населення сходу України внаслідок її забруднення, крадіжки дніпровської води на тимчасово окупований пів-острів Крим через кримський канал, і логічно підіймаються питання юридичної відповідальності за ст.441 «Екоцид» Кримінального кодексу України.

Ключові слова: повномасштабне вторгнення, військова агресія в Україні, водні ресурси, акваторія, екологічні злочини, біорізноманіття, екоцид.

This article examines the impact of the armed aggression of the Russian Federation on the water resources of Ukraine, starting from February 24.

The troops of the Russian Federation cause colossal damage to all spheres of Ukrainian society every day. One of the innocent victims of the war became ecology, including water resources. The war nullifies the relevance of environmental problems for state institutions, the latter, in turn, in wartime conditions are unable to provide the necessary amount of resources to overcome environmental problems.

The article analyzes the statistics of ecological water crimes of the occupiers for the entire period of the full-scale war. There were mentioned ecologists who studied the consequences of a full-scale invasion of the Russian Federation for the water resources of Ukraine. There was given the list of actions committed by the invaders, which negatively affect the water resources of Ukraine. Specific examples of threats that have already been created in the waters of the Black Sea and inland waters of Ukraine, their impact on people, animals and plants are studied. Possible future disasters are predicted.

Special attention was paid to the reduction of the dolphin population in the Black Sea as a result of the full-scale aggression of the Russian Federation. The information of both domestic and foreign experts in the field of environmental security regarding the impact of military operations on fauna, namely dolphins, as well as on other ecosystems of the Black Sea, was analyzed.

The article analyzes the problems of oil products, radioactive pollution, chemical pollution, changes in the landscape of the Black Sea bottom from missiles, ammunition, sunken ships and other technical means of the occupiers.

The problem of the lack of drinking water for the population of eastern Ukraine due to its pollution has been studied. The issue of water terrorism was raised due to the actions of the Russian military.

The theft of Dnieper water to the temporarily occupied Crimean peninsula through the Crimean canal was mentioned. An approximate assessment of the damages that the Russian Federation will compensate Ukraine after the war has been carried out.

Key words: full-scale invasion, military aggression in Ukraine, water resources, water area, environmental crimes, biodiversity, ecoterrorism, ecocide.

Постановка проблеми. Починаючи з 24-го лютого, війська російської федерації своїми агресивно-військовими діями завдають колосальних втрат різним сферам життя українського суспільства. Зокрема, з кожним днем, за час війни, кількість воєнних злочинів проти навколишнього середовища в Україні лише росте, а уповноважені суб'єкти в свою чергу безперервно фіксують та обраховують збитки завдані навколишньому природному середовищу від дій окупантів.

Метою статті є аналіз наслідків російського повномасштабного вторгнення для водних ресурсів України та визначення можливої юридичної кваліфікації цих злочинів.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Дослідженню наслідків, завданих водним ресурсам України військами рф, у своїх працях приділяють суттєву увагу українські науковці, серед яких можна виокремити роботи Горбаченко Ю.М., Кузнецової Л.В., Пасинчук К.М. та інших.

Виклад матеріалу. Конституція України гарантує, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

Проте екологічна ситуація, яка виникла внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації проти України 24 лютого 2022 року, є однією з найбільш жахливих катастроф в історії українського народу. Так, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України перелічує такі виклики, як: 1) загроза ядерній та радіаційній безпеці; 2) атаки на інфраструктурні та промислові об'єкти; 3) хімічне забруднення; 4) шкода заповідникам та екосистемам, які охороняються; 5) загроза водним ресурсам.

Крім наявного національного законодавства стосовно захисту навколишнього природного середовища, існує безліч міжнародних угод, ратифікованих Верховною Радою України в різні роки незалежності, що здавалося б мали бути одним з найнадійніших гарантій механізмів з екологічної безпеки. Основними міжнародними актами з охорони довкілля і протидії екологічним правопорушенням є: Положення про закони і звичаї сухопутної війни від 18.10.1907 р.; Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 10.12.1976 р.; Конвенція про захист навколишнього середовища за допомогою кримінального законодавства від 04.11.1998 р. тощо.

Яскравим прикладом є положення I Протоколу Женевської конвенції, відповідно до якого заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довготривалої і серйозної шкоди природному середовищу.

Дослідження міжнародних екологічних експертів та науковців через збройну агресію росії проти України ведуться також давно. Так, до прикладу, Блага А.Б., Загороднюк І.В., Короткий Т., наголошували, що росія як держава-агресор повинна нести відповідальність за всю шкоду, завдану в результаті її агресії проти України, у тому числі навколишньому природному середовищу України, тому важливою є розробка методик створення доказової бази для прикликання рф до відповідальності за шкоду, яка спричинена навколишньому природному середовищу України [1].

З 2014 року Україна почала фіксувати та документувати всі прояви екоциду, здійснені російською федерацією, у відповідності до основних положень українського законодавства та міжнародного права.

Саме у статті 441 Кримінального кодексу України (далі – ККУ) розкривається поняття «екоцид», яким є масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу, відповідальність за що передбачає позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років [2].

Це ж діяння агресора підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. У частині військових злочинів у Статуті виділено окремих пункт – iv. b) 2. ст. 8 щодо умисного вчинення нападу, коли відомо, що такий напад стане причиною випадкової загибелі або каліцтва цивільних осіб або шкоди цивільним об'єктам або великого, довготривалого та серйозного збитку навколишньому природному середовищу, який буде явно несумісний з конкретним і безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою [3].

Людству вже відомі злочину екоциду. Однією з найбільших акцій екоциду вважається підлив військами Іраку 1200 нафтових свердловин, ряду нафтопроводів, нафтоховищ і потоплення кувейтських танкерів під час війни в Перській затоці. У результаті, виникли пожежі, які не мали за масштабами прецедентів в історії. Щодня згоряло близько 1 млн. т нафти, при цьому викидалося в атмос-

феру 50 тис. т діоксиду сірки, 100 тис. тонн сажі та 80 тис. т вуглекислого газу. У радіусі 1000 км. випадали забруднені опади (чорні дощі), що викликало зниження продуктивності сільськогосподарських угідь та масові захворювання серед населення. У Перську затоку виллюлося близько 400 тонн нафти, нафтова пляма утворилася на площі 10 тис. км². Екосистем затоки та прибережних територій була заповдіяна значна шкода, спостерігалася масова загибель птахів [4]. Тоді міжнародна спільнота лише осудила дії Іраку, однак ніякої відповідальності останній за екоцид не поніс.

В той же час у прикордонному конфлікті між Нікарагуа та Коста-Ріка Міжнародний суд виніс рішення про компенсацію за втрату екологічних товарів та послуг. І Коста-Ріка, і Нікарагуа заявили, що інша сторона вторглася на їхню територію і завдала шкоди навколишньому середовищу. У 2010 році Коста-Ріка подала позов до Міжнародного Суду проти Республіки Нікарагуа за незаконне вторгнення, окупацію та використання території Коста-Ріки, включаючи претензії про серйозну шкоду тропічним лісам, що охороняються, і водно-болотним угіддям. У 2011 році Нікарагуа відповіла зустрічним позовом про те, що Коста-Ріка порушила свій суверенітет і завдала шкоди навколишньому середовищу внаслідок будівельних робіт у прикордонній зоні. 2013 року МС вирішив об'єднати дві справи разом.

У 2015 році Міжнародний суд ухвалив рішення на користь Коста-Ріки і ухвалив, що Нікарагуа здійснила міжнародно-протиправне діяння. Нікарагуа було наказано виплатити репарації Коста-Ріці за завдану шкоду [5].

Таким чином приходимо до висновку, що практика присудження репарацій за екологічну шкоду існує і, зокрема, даний прецедент може бути використаний Україною аби притягнути рф до відповідальності.

У свою чергу, в Україні внаслідок військових дій російської федерації зафіксовано вже понад 250 випадків військового екоциду (порушення екосистем як середовища існування людини у ході військових дій) [6]: спалені ліси, небезпечно для людей повітря через пожежі на нафтобазах, забруднення Чорного та Азовського морів тощо [7]. Слід розуміти, що з кожним днем кількість злочинів проти навколишнього середовища України збільшується.

На теренах України окупанти обстрілюють водну інфраструктуру, замінують дамби, проводять воєнні операції на території Чорного та Азовського морів. Наприклад, в результаті обстрілу очисних споруд Васильківського експлуатаційного цеху водопостачання та водовідведення армія рф зруйнувала будівлю каналізаційної насосної станції. Внаслідок таких дій зворотні води без будь-якого очищення потрапляють до р. Дніпро.

За місяць війни стратегічно цільно окупантів стали нафтобази у Харкові, Чернігові Луганську, Житомирі, Калинівці, Львові, Дубно, Луцьку та інші. Такі вибухи можуть призводити до забруднення як ґрунту, так і водних ресурсів.

Руйнування інфраструктури та промислових об'єктів може призводити до потрапляння у водні об'єкти забруднюючих речовин, що призводить до їх забруднення, водночас зруйновані очисні споруди та насосні станції не спроможні очищати воду та постачати її українцям [8].

Вплив воєнних дій на морське середовище поділяють на дві складові. Перша складова пов'язана із впливом на саме море – це маневрування суден, запуски з підводних човнів ракет, відпрацьоване ракетне паливо, яке викидають в море, потоплені кораблі, ракети, які були збиті. Все це безпосередньо впливає на морське середовище. Другою складовою є хімічне забруднення токсичними речовинами. Одним з таких чинників є вплив специфічних радіочастот на дельфінів [9], через які вчені фіксують багато смертей цих тварин. Так, Іван Русев, еколог Національного природного парку «Гузлинські лимани» України, вважає, що з березня по липень 2022 року у Чорному морі

загибло щонайменше 5000 дельфінів. Це втричі більше порівняно з довоєнними показниками [10]. Постійний підводний шум, генерований підводними човнами Чорноморського флоту Росії, а також в цілому шкода від воєнних дій викликають у дельфінів акустичну травму, паралізуючи життєво важливу систему ехолокації.

За статистичними даними, до війни в Чорному та Середземному морях жило щонайменше 253 тисяч дельфінів згідно дослідження проведеного на 2018-2019 роки [10]. Екологи з Болгарії, Румунії та Туреччини ж реєструють все більше випадків знайдених мертвих дельфінів, викинутих на берег. Так, лише в болгарському місті Бургас з початку року було виявлено близько 60 мертвих дельфінів.

Іван Русев акцентує увагу, що лише близько 5% від всіх загиблих тварин море викидає на берег а решта у 95% просто іде на дно моря, їх загибель неможливо зареєструвати, через недоступність для виявлення та підрахунку за наявних технічних засобів. Тому вчені вважають, що за часи війни в Чорному морі вже загинуло десятки тисяч дельфінів. Це величезна втрата для біорізноманіття, що наближає до екологічної катастрофи.

Керівник Одеської обласної екологічної прокуратури Володимир Францевич повідомив на вебінарі 4 серпня 2022 року «Захист довкілля в умовах воєнного стану», що слідче управління Національної поліції Одеської області відкрило та під процесуальним керівництвом Одеської прокуратури розслідує справу за ст. 441 ККУ відносно чорноморських дельфінів [11].

Окрім цього, за такі дії, на думку авторів, агресора можна притягнути до відповідальності за ч.ч. 1, 2 ст. 243 ККУ – забруднення моря [2]. Предметом злочину є внутрішні морські чи територіальні води України, води виключної (морської) економічної зони України, а також відкрите море, відповідальність за забруднення якого варіюється залежно від кваліфікації діяння.

Варто зазначити, що окупанти не лише забруднюють водні ресурси, вони також їх крадуть. Після розгортання повномасштабної війни в Україні вода стала одним із приводів для удару російської армії по Херсонщині. Намір цього удару — розблокування подачі дніпровської води на тимчасово окупований півострів Крим із району Нової Каховки. Наприкінці лютого окупантами була захоплена головна споруда Північно-Кримського каналу, Каховська ГЕС та всі гідротехнічні споруди, що регулювали постачання води з Каховського водосховища на півострів Крим. 27 лютого росіяни зруйнували тимчасову дамбу, автомобільний міст та головну перегородку каналу, щоби "пустити" воду до Криму [12].

Державна екологічна інспекція повідомила, що російською федерацією здійснюється водозабір з Каховського водосховища через часткову розгерметизацію гідроспоруди Північно-Кримського каналу. Сума збитків кожен день становить більш ніж 32 млн гривень [13].

Оскільки канали Північно-Кримського каналу – це система гідротехнічних споруд і просто пустити ними воду недостатньо, їх треба ретельно готувати до прийому води. У результаті пуску води цими каналами через зношеність інфраструктури ГЕС та гідротехнічних споруд вода, що поступає в канал, сильно замулена і її якість може бути дуже низькою.

Такі дії окупантів заслуговують на кримінальну відповідальність за ст. 242 ККУ (Порушення правил охорони вод) як такі, що спричиняють не тільки забруднення вод, а і джерел питної вод, які очевидно створюють загрозу як для життя людей, так і докільля загалом, що карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк [2].

Важливо зазначити, що досвід притягнення росії до відповідальності через її воєнні злочини вже існує. Так, вже відомий прецедент притягнення російської федерації до відповідальності та вимоги щодо компенсації громадя-

нам України моральної та матеріальної шкоди через анексію Криму.

Покажимо у цьому відношенні є Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду від 14.04.2022 у справі №308/9708/19. За обставинами цієї справи, позивачка звернулася до суду з позовом до росії про відшкодування моральної шкоди, завданої їй та її дітям у зв'язку із загибеллю її чоловіка й батька її дітей внаслідок збройної агресії РФ на території України. Верховний Суд встановив нову правову позицію, яка ґрунтується на праві судів ігнорувати судовий імунітет у справах, де відповідачем виступає росія. Таким чином, суд частково задовільнив відшкодування моральної вимоги позивачки. Наслідком Постанови Верховного Суду від 14.04.2022 стало збільшення кількості позовів в українських судах до РФ про відшкодування матеріальної та моральної шкоди [14].

Порушення російською федерацією заходів здійснення захисту довкілля та спричинення серйозної шкоди при веденні воєнних дій безсумнівно стануть предметом розгляду на міжнародному рівні, тому Україна повинна бути готова надати належний збір, аналіз та оцінку переконливих доказів вчинення армією росії кримінального правопорушення – екоцид. Наразі здійснюється напрацювання механізму в межах загального урядового кейсу, тож Україна може стати першою країною світу, яка отримає репарації за шкоду, спричинену навколишньому середовищу.

Так, Українська держава, волонтери, активісти, громадяни активно включились у роботу фіксації екоциду на теренах України задля притягнення російської федерації до відповідальності та відшкодування, завданої довкіллю України шкоди.

3 цією метою за ініціативою Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів, Державної екологічної інспекції України, громадських організацій, екологічних активістів здійснюється збір інформації щодо екологічних злочинів на платформі SaveEcoBot [15].

Екологічний чат-бот, який поєднує дані про забруднення, забруднювачів та інструменти захисту довкілля, а віднедавна можна повідомити про військові злочини проти довкілля.

Окрім цього Міндовкіллям було створено офіційний ресурс «Екозагроза», який постійно оновлюється і де можна побачити дашборд із даними про загрози довкіллю. Зокрема, розлив нафтопродуктів у воду станом на 22 жовтня 2022 року становить 11 070 т., що відповідає шкоді у розмірі 106 мільярдів 347 млн гривень [16].

Висновок. Довкілля є однією з невинних жертв війни. Вибухи, переміщення кораблів спричиняють загибель дельфінів; страждають заповідники, знищуються унікальні оселища. Внаслідок постійних обстрілів існує загроза забруднення морів нафтопродуктами та іншими отруйними хімічними речовинами. Реальний і повний рівень шкоди водним екосистемам через війну оцінити поки неможливо, як і визначити весь об'єм юридичної кваліфікації за екоцид на території України.

З кожним днем війни збільшуються екологічні втрати. Україна чітко засвідчує та документує дії окупанта щодо проявів екоциду на території держави. Ці матеріали ляжуть в основу визначення масштабів та вартості збитків, завданих внаслідок військової агресії, а також розслідування Міжнародного кримінального суду щодо воєнних злочинів та злочинів проти людяності та довкілля, здійснених на території України.

Після війни ми по-справжньому зможемо оцінити вплив бойових дій на водні ресурси. Це будуть і руйнування екосистем, і забруднення ґрунтів, зменшиться біорізноманіття. Окрім того, відбудова країни потребуватиме значної кількості природних ресурсів.

Наразі дуже важливою стає активність Міндовкілля, громадянського суспільства та екологічного комітету Верховної Ради, оскільки уся шкода довкіллю має бути максимально зафіксована та у подальшому компенсована агресором.

До того ж важливо, щоб план відновлення України включав заходи з відновлення та збереження екосистем, а до планів із відбудови населених пунктів включати природо-орієнтовані рішення та заходи з адаптації до зміни клімату.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блага А.Б., Загороднюк І.В., Короткий Т.Р. На межі виживання: знищення довкілля під час військового конфлікту на Сході України. Українська Гельсінська спілка з прав людини. 2017. С. 36–38.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III *Офіційний вісник України* 2001 р., № 21, ст. 920.
3. Перга Т. Екологічний тероризм. Політика і час. 2002. №12. С. 46–50.
4. Екоцид URL: <https://www.bitlex.ua/uk/blog/terms/post/ekotsyd>
5. Коста-Ріка – Нікарагуа: аналіз практики Міжнародного суду ООН URL: <http://epi.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/KR-N-MS-OON.pdf>
6. Словник-довідник з екології : навч.-метод. посіб. / уклад. О. Г. Лановенко, О. О. Остапішина. – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2013. – с. 38-39.
7. Бомба сповільненої дії: чому світ не може ігнорувати екологічні наслідки війни в Україні URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/06/22/249216/>
8. Вода як джерело життя чи зародок війни: як крадіжка води окупантами впливає на водозабезпеченість України і Криму URL: <https://ecoaction.org.ua/voda-ia-k-dzherelo-zhyttia.html>
9. Як на стан Чорного моря впливає агресія РФ URL: <https://www.nikpravda.com.ua/yak-na-stan-chornogo-morya-vplyvaye-agresiya-rf/>
10. Наслідки війни: що відбувається з Чорним морем і чому гинуть дельфіни URL: <https://usionline.com/naslidky-vijny-shcho-vidbuvaetsia-z-chornym-morem-i-chomu-hynut-delfiny-foto/>
11. Україна розслідує екоцид росії стосовно чорноморських дельфінів URL: <https://zeleniy-list.od.ua/ukrayina-rozslidue-ekoczyd-rosiyi-stosovno-chornomorskyh-delfiniv/>
12. Крадії води: як росіяни позбавляють нас водних ресурсів URL: <https://rubryka.com/article/russians-steal-ukrainian-water/>
13. Держекоінспекція: окупанти вже вкрали української води на суму майже 620 млн гривень URL: <https://www.dei.gov.ua/posts/2161>
14. Рішення у справі №308/9708/19 (провадження №61-18782св21) [2022] Касаційний цивільний суд Верховного Суду Єдиний державний реєстр судових рішень. (2022, квітень, 14) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92114789>
15. SaveEcoBot Єдиний в Україні екологічний чат-бот: URL: <https://www.saveecobot.com/>
16. Дашборд із даними про загрози довкіллю URL: <https://ecozagroza.gov.ua/>